

УДК 94(=411.16) «1881/1914»

Мар'яна Ласінська

**ЕМІГРАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ З УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. еміграція єврейського населення з регіонів України набуває великих масштабів. Переселенський рух за кордон охоплює широкі верстви єврейського населення. Еміграція єврейського етносу в різних її проявах існувала задовго до вказаного періоду. Історію міграції юдеїв в Україні можна вести ще з ХVІ ст. Її окремі факти добре відомі, адже до кінця ХІХ ст. еміграція була явищем рідкісним, поодиноким. Міграції єврейського населення визначалися як політичними причинами (релігійними гоніннями, погроми та переселеннями), так і причинами економічного характеру (найбільшою міграцією такого роду було переселення євреїв з Центральної Європи на територію Польщі, Литви, України та Білорусії у ХІV-ХVІ ст.). Мотиви виїзду були різні і часто індивідуальні. Причиною від'їзду, також, могли стати сімейні чи побутові обставини (шлюб з підданим іноземної держави, тривалі лікування за кордоном тощо).

З відкриттям Америки починаються та поступово посилюються еміграції до Нового Світу, досягають апогею масові еміграції євреїв з українських земель до Північної Америки й Аргентини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Паралельно з цими процесами тривають постійні міграції до Ерец-Ізраель, що набули організованого характеру у 80-ті рр. ХІХ ст. і перетворилися на масовий вихід євреїв Європи, й України у тому числі. У 1881 р. почалися нові інтенсивні міграції, які повністю змінили світову демографічну карту єврейства.

Основними причинами цієї хвилі переселень виступили соціально-економічні, політичні й ідеологічні чинники: швидке зростання єврейського населення у Східній Європі та Російській імперії; переслідування, дискримінація та погроми в Україні; для невеликої частини мігрантів – ідеалістична мотивація відродження стародавньої батьківщини в Ерец-Ізраель. Останніх не зупиняло навіть усвідомлення того факту, що в

Ерец-Ізраель на них чекає тиск з боку Османського уряду та значна кількість труднощів, пов'язаних з низьким рівнем розвитку даної території.

Євреїв, котрі переселялись до Палестини, іменували «халуцим», що українською звучить, як: «йдуть попереду всіх». Дана назва пов'язана з історією виходу євреїв з Єгипту, коли воїни з двох колін Ізраїлевих дали клятву «наавор халуцим», що означало: «підемо попереду всіх по шляху Господа». З цього моменту починається перша організована алія. До початку Першої світової війни пройшли всього дві хвилі масової репатріації в Ерец-Ізраель: Перша алія (1882-1904 рр.), Друга алія (1904-1914 рр.). Перша алія, складалася переважно з представників палестинофільського руху, метою котрих була репатріація до землі їх пращурів з наступним заснуванням і розвитком в Ерец-Ізраель землеробських поселень (מושав). Таким чином, у 1881-1914 рр. еміграція охоплює все більш широкі соціальні верстви, а з кінця століття еміграцією було охоплено і селянство. Основними центрами єврейської еміграції були Росія, східні області Австро-Угорщини (особливо Галичина) та Румунія, до складу яких входили українські землі. Близько 85% емігрантів прямували до США, де у цей період не існувало адміністративних обмежень на імміграцію, решта виїздила до Канади, Аргентини, Ерец-Ізраель і Південної Африки. Масова еміграція почалася після хвилі погромів у Росії 1881 р. та продовжувала посилюватися до середини 1890-х рр., а потім, після деякого спаду, знову посилилася після погромів 1905 р. З початком Першої світової війни міграційний процес майже припинився [1].

Масова еміграція євреїв з України кінця ХІХ – початку ХХ ст. заслуговує на пильну дослідницьку увагу. Незважаючи на те, що завдяки зусиллям істориків у цілому відома загальна чисельність єврейських іммігрантів до інших континентів, напрямок мігра-

ційних потоків, а також причини, що спонукали емігрувати єврейське населення, існує низка аспектів, які жодного разу не ставали об'єктом спеціального дослідження науковців. Актуальність визначається і тим, що у даний час триває чергова активна хвиля еміграції євреїв з України, особливо з тих її територій, що входять до так званої зони АТО. У цьому контексті вивчення єврейської еміграції з українських земель рубежу XIX-XX ст. набуває великого практичного значення.

Мета даної статті полягає у тому, щоб на основі широкого історіографічного матеріалу провести аналіз історії еміграції єврейського населення наприкінці XIX – на початку XX ст. з українських земель до країн Південної та Північної Америки, Південної Африки й Єрець-Ізраель. Визначити основні напрямки та потоки міграційних рухів, встановити їх причини та наслідки, а також особливості існування та долі емігрантів у країнах переселення.

Об'єктом дослідження є переселенський рух єврейського етносу з українських земель до країн Північної та Південної Америки й Єрець-Ізраель наприкінці XIX – початку XX ст. До об'єкту вивчення включені різні аспекти цього руху.

Предметом дослідження є урядова політика по відношенню до еміграції, способи й умови міграцій, соціальне, правове становище емігрантів у країнах імміграції, діяльність емігрантських організацій, діяльність дипломатичних представництв, роль єврейських благодійних організацій у становленні життя громад емігрантів.

Певного роз'яснення вимагає і сам термін «еміграція». Еміграція – це добровільне переселення осіб зі своєї країни за кордон, на відміну від вимушеного переселення. До категорії останніх відносяться біженці, котрі рятуються від війни, голоду, погромів. Як правило, еміграція не призводить до втрати громадянства своєї країни і тому держава-донор через власні консульські служби має змогу підтримувати своїх громадян за кордоном, закликаючи їх до повернення на батьківщину в критичні роки. Виділяють два типи еміграції: постійну і тимчасову. Постійна еміграція часто призводить до зміни громадянства або до подвійного громадянс-

тва. Тимчасова може мати різну тривалість – від декількох місяців до декількох років [2].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. юридичне визначення еміграції було значно вужчим. Законодавства більшості країн Європи вважали за емігрантів, насамперед, тих, хто переселявся до країн Нового Світу з економічними цілями. Переселенці перетинали океан на пароплавах, розміщуючись не у каютах, а на палубі. Саме у таких умовах потрапляли на інші континенти і більшість єврейських емігрантів. Незважаючи на те, що у досліджуваній період в Україні не існувало юридичного поняття еміграції, євреї-переселенці з її регіонів цілком підпадали під європейське визначення «емігрантів». Через постанови російського уряду, євреї-переселенці, що виїздили з українських територій протягом XIX – початку XX ст., не мали права на повернення. Мотиви, що змушували переселенців залишати межі України, були вкрай різноманітні та складно перепліталися між собою. Жодне з визначень еміграції (трудова, релігійна, політична) не є вичерпним для пояснення сутності цього явища. Головна увага нашого дослідження зосереджена на міжконтинентальній еміграції єврейського населення України наприкінці XIX – початку XX ст.

Згадки про еміграційні потоки євреїв-переселенців з України до інших континентів з'являються паралельно з початком їх основних хвиль. У період до 1917 р. темі еміграції приділяли увагу скоріше журналісти, публіцисти та статистики, ніж історики. Першу спробу у вітчизняній історіографії проаналізувати й узагальнити деякі аспекти міжнародної еміграції за океан зробив К.Г. Воблий, який опублікував спеціальне дослідження з цього приводу. Автор вірно зауважив, що питання еміграції стосується не лише пересічних переселенців, але відбивається на економічній, соціальній і політичній сферах життя, як держав-донорів, так і держав-реципієнтів. Нарікаючи на відсутності аутентичних джерел, автор висловлювався за нагальну необхідність встановлення точної та постійної реєстрації еміграційного руху. К.Г. Воблий характеризував еміграцію з Російської імперії, як еміграцію національних меншин [3].

У 1906 р. була опублікована робота Ю.Д. Філіпова. У вказаній праці представлено ґрунтовний аналіз широкого спектру проблем міжконтинентальної еміґрації, проведений на великому фактичному матеріалі американської статистики про склад іммігрантів. Науковець виявив головну тенденцію сучасної йому, так званої «нової еміґрації» – зростання контингенту простих некваліфікованих робітників і нижчих соціальних прошарків населення. У роботі детально розглянуті еміґраційні законодавства Англії, Франції, Німеччини, Італії, імміґраційне законодавство США й інших країн [4].

Про євреїв-переселенців в Америці писали не лише історики, економісти, статистики, але і багато переселенців, що жили тут більш-менш тривалий час, лишали свої спогади у вигляді публікацій. Перш за все, слід зазначити книги Менашше Меєровича, Лейбмана Херша, П.А. Дементьєва (псевдонім Тверський), П.І. Попова (псевдонім Козак), І.П. Сисоєва й ін. Зазначені роботи є дуже цінним джерелом для дослідження проблеми. Про єврейські еміґрації кінця ХІХ – початку ХХ ст. повідомлялося й у періодичній пресі. У газетах і журналах були опубліковані матеріали на цю тему, зокрема статті А.А. Піотровського, Я.Я. Полфьорова, С.Я. Яновського, К.Г. Воблого й інших [5].

Поряд із науковими та публіцистичними джерелами, що відбивали долю євреїв, котрі переселялися з одного континенту на інший на особливу увагу заслуговують художні твори, в яких знайшли відображення долі євреїв-переселенців і був показаний болісний процес соціальної адаптації еміґрантів.

У цілому дореволюційна історіоґрафія досягла певних успіхів у висвітленні проблеми еміґрації. Був узагальнений конкретно-історичний матеріал, зроблені вірні висновки щодо деяких аспектів проблеми. Однак не була виявлена динаміка та чисельність єврейської еміґрації саме з території українських земель і, відповідно, імміґрації до окремих країн Південної та Північної Америки та Ерец-Ізраель, не досліджені умови еміґрації, діяльності іноземних і вітчизняних морехідних компаній, їх агентури з вербування та перевезення еміґрантів до

заокеанських країн тощо.

Одним з найбільш ґрунтовних, у цьому сенсі, опублікованих досліджень стала праця американського статиста, професора Волтера Ф. Вілкокса «International migrations» («Інтернаціональні міґрації»). Колективна двотомна праця, котра стала завершенням кількарічної роботи фахівців різних наукових установ з усього світу [6].

У радянській історіоґрафії перші роботи з проблем еміґрації з'явилися у 20-30-ті рр. ХХ ст. З них найбільш значущою є робота В.В. Оболенського (Осинського), виконана у вигляді статистичного дослідження. До збору статистичного матеріалу для першого розділу праці і його аналізу були залучені фахівці, які працювали у відділі демографічної статистики ЦСУ СРСР. У роботі використані в основному дані вітчизняної статистики про виїзд і в'їзд російських підданих через кордони Російської імперії, а також матеріали американської статистики. Розділи книги присвячені аналізу еміґрації та статистико-географічній характеристиці основних національних груп, що склали російську еміґрацію. Разом з тим автором практично не було залучено архівний матеріал, наявний у сховищах СРСР, мало використана література його сучасників і колеґ [7].

Протягом майже двох наступних десятиліть у межах СРСР не вийшло друком жодної більш-менш ґрунтовної публікації з цієї чи інших суміжних тем. Радянський дослідник Е.П. Плетньов писав, що «ані у радянській, ані у зарубіжній марксистській економічній літературі протягом багатьох років, навіть десятиліть, абсолютно не з'являлося моноґрафій і майже немає статей спеціально присвячених міжнародним переселенським рухам пролетаріату» [8]. У роботі вченого на основі вітчизняної та зарубіжної літератури розглядаються міжнародні міґрації робочої сили за доби капіталізму.

Не можна не відзначити внеску радянських американістів у вивчення вказаної проблеми. У тій чи іншій мірі проблема єврейської еміґрації з республік СРСР розглядається у роботах Л.А. Баграмова, Ш.А. Богиня, А.М. Шлепакова, М.М. Болховітінова, М.Я. Берзіної,

С.В. Філіппова, Г.П. Куропятникова, М.О. Єрофєєва та інших.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. у радянській історіографії з'являються монографії присвячені еміграції з України кінця ХІХ – початку ХХ ст. [9]. Були захищені кандидатські дисертації й опубліковані статті. Більшість зазначених робіт носять регіональний характер і допомагає скласти загальну картину єврейської еміграції з України наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Важливого значення для висвітлення становища євреїв-переселенців у країнах імміграції має мемуарна література, авторами якої є, власне, емігранти.

Інформативною роботою, з котрої можна отримати відомості щодо обставин єврейської еміграції межі ХІХ-ХХ ст. є монографія М.Л. Тудоряну «Нариси російської трудової еміграції періоду імперіалізму», що вийшла у 1986 р. [10]. М.Л. Тудоряну зробив висновок про вкрай важкі умови праці емігрантів у США, але, на думку автора, вони зробили значний внесок в їх суспільно-політичний розвиток. Дослідником детально висвітлюється культурне, духовне життя емігрантів, а також їх побут.

З проголошенням незалежності України було створено сприятливі умови для формування наукових традицій вивчення історії єврейського населення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Виходять друком численні статті та монографії, проводяться наукові конференції, захищена низка дисертацій. До найбільш ґрунтовних досліджень у даній царині належать роботи: Безарова О.Т., стосовні політики російського уряду в єврейському питанні наприкінці ХІХ ст.; Морозової А.В. з історії єврейського населення Лівобережної України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; Гончарова В.В., щодо єврейського населення Південно-Східної України у 1861-1917 рр.; Щукіна В.В. та Павлюка А.М. з історії євреїв Миколаївщини у ХVІІІ-ХХ ст.; Гедьо А.В. з історії єврейського населення півдня та сходу України у ХІХ – на початку ХХ ст. тощо. Але серед них, майже не зустрічаються роботи, пов'язані з важливими у масштабах всього світу, процесами міжконтинентальних міграцій євреїв.

Найбільшу кількість статистичних та іс-

торичних досліджень міжконтинентальних єврейських міграцій на сьогодні нараховує ізраїльська історіографія. Велику кількість робіт з приводу переселення євреїв України до Ерец-Ізраель знаходимо за авторством: В. Черніна, Е. Гринберга, В. Левіна й інших.

У цілому історіографія досліджуваної нами проблеми дає загальне уявлення про основні хвилі єврейської еміграції з українських земель до інших континентів. Праці несуть у собі інформацію про причини й обставини, напрямки й умови еміграції, загальну кількість емігрантів, основні види занять переселенців, їх подальшу долю.

З початку 80-х рр. ХІХ ст. уряд Російської імперії цілеспрямовано проводить політику державного антисемітизму, що, безумовно, підштовхує маси єврейського населення до виїзду з країни. З 1892 р. починає свою діяльність Єврейська Колонізаторська Асоціація (Єврейське колонізаційне товариство), що також сприяло еміграції євреїв. У цей же час у Російській імперії починають свою діяльність західноєвропейські транспортні компанії, що займаються вербуванням емігрантів, з метою отримання прибутку від їх перевезення. Активно починають діяти й агенти урядів латиноамериканських країн, які були зацікавлені у залученні емігрантів у свої країни для освоєння нових територій. Безпосереднім поштовхом до початку єврейської еміграції стала низка причин та обставин – єврейське населення Російської імперії підлягало відкритій дискримінації, переслідуванням і постійним приниженням, котрі виникали внаслідок релігійної нетерпимості, економічної й іншої конкуренції, сумнівів у відданості євреїв імперській владі. Дискримінація починалася з вибору місця проживання. Переважна більшість євреїв на українських землях мала право жити лише у межах так званої «межі осілості» – у західних і південних губерніях. Шлях до лав державних службовців для євреїв був закритий, доступ до вільних професій (наприклад, адвоката) обмежувався. В армії євреї не мали права отримувати офіцерських звань (починаючи з унтер-офіцера). Були й обмеження по праву на отримання освіти [11]. Ці фактори, плюс загальний соціально-політичний гніт, тяжі-

ли над юдеями, штовхали активну частину єврейської молоді до лав революційного руху. Олександр^о III, наляканий діяльністю революціонерів, прагнув зміцнити свою владу у будь-що. Для досягнення своєї мети він використав дієвий, перевірений столітнім досвідом правителів середньовіччя метод по перекладанню провини за політичні, економічні та соціальні негаразди, що виникали у країні на беззахисну меншість. Природно, його вибір припав на євреїв.

У перші ж роки після сходження на престол Олександра III на Півдні України спалахнули жорстокі антиєврейські погроми. Це була цілковито спланована, продумана, планомірна акція, яка охопила значну територію південних губерній. Упродовж весни та літа 1881 р. від погромів постраждало понад 100 єврейських громад [5]. Політика утисків і переслідувань єврейського населення зростала з геометричною прогресією. Згідно «Тимчасових правил», укладених у травні 1882 р. євреям заборонялося: селитися у сільській місцевості; купувати нерухоме майно поза міськими межами й орендувати земельні угіддя; торгувати в неділю та на християнські свята. Нагляд за дотриманням «Тимчасових правил» було покладено на поліцію, що стало джерелом постійного поліцейського свавілля та здириництва стосовно євреїв, які проживали у селах. У результаті різко збільшився потік євреїв-емігрантів, що шукали кращої долі для себе та своїх родин.

З 1905 р. хвиля єврейських погромів прокотилася з новою силою, спонукаючи все більшу частину євреїв до еміграції за межі імперії. З середини 1905 р. до середини 1906 р. у США була зареєстрована рекордна за останні 50 років кількість єврейських іммігрантів (154 тис., при приблизній загальній кількості від 200 до 250 тис. євреїв, що емігрували зі Східної Європи). Майже така сама кількість єврейських іммігрантів переїхала до США у 1907 та 1913 рр.

В українських землях відбувався процес урбанізації єврейського населення, коли значна кількість євреїв переселялася до кількох великих міст, таких як Одеса, Катеринослав і Київ. Так, з 1855 по 1910 р. кількість мешканців Одеси, що сповідували іудаїзм збільшилась у понад десять разів (з

17 тис. до 172608); Катеринослава більш ніж у 20 разів (з 3356 на 1857 р. до 69012), Києва – у 16 разів (з 3063 на 1863 р. до 50792).

Згідно розрахунків В.В. Оболенського до Канади, облік емігрантів до якої був налагоджений лише у 1909 р., за два останніх роки першого десятиріччя ХХ ст. виїхало 1749 та 2185 осіб з числа фінів, руських, російських євреїв і російських поляків. У наступні роки цифри лише збільшились і за 1909-1913 рр. у середньому склали 2675 осіб щорічно. Автор відзначав, що російські євреї потрапляли до Канади та США не лише з Росії. Вони прибували також після тимчасового перебування в Англії. За даними В.В. Оболенського з 1901 по 1910 рр. до США після тимчасового перебування переїхали з Канади – 8028 євреїв, а з Англії – 30724. До 1906 р. в Англії осідали значні маси руських іммігрантів (здебільшого євреїв), що виявилися не в змозі дістатись до кінцевої мети своїх пересувань – Америки. За даними Statistical Tables relating to Emigration кількість таких іммігрантів, що прибували до Англії без наявності квитка на подальший проїзд, за 1901-1905 рр. склали 163488 осіб [7]. При цьому В.В. Оболенський зазначає, що єврейське населення, здебільшого тимчасово перебувало в Англії та дуже зрідка приймало англійське підданство.

Записи про єврейських переселенців вела більшість приймаючих країн: США, Канада, Аргентина, Палестина та Південна Африка. Але більш-менш точні статистичні дані формувались лише у США. Канада ж подавала лише загальні цифри без найменшої згадки навіть про стать переселенців. Дані про єврейських іммігрантів у Палестині та Південній Африці набули чіткості лише наприкінці першої чверті ХХ ст. Але це й не дивно, адже й у США облік єврейській імміграції почали вести тільки з 1-го липня 1898 р., коли було введено класифікацію людських рас для мігрантів. У Канаді подібні нововведення у статистиці були зроблені у 1900-1901 рр., а в Аргентині у 1904 р.

Не дивлячись на те, що значна кількість євреїв переїздила до США протягом всього ХІХ ст., а чітку статистику в країні стали

вести тільки з кінця останньої чверті XIX ст., найбільша хвиля єврейської імміграції, що припала на кінець XIX – першу чверть XX ст. все таки була зафіксована у статистичних документах. До 1870 р. майже не має документованих даних про пересування євреїв, як до Північноамериканського континенту, так і з нього. Але у період з 1820 по 1870 рр. певна кількість євреїв з двох найбільших імперій Європи: Російської (включно із Польщею) й Австро-Угорської переїздили до США разом із представниками інших етносів у кількості 15 тис. осіб (скільки з них було євреями, не визначено). А вже у 1870-1880 рр. до США іммігрувало понад 125 тис. осіб з Російської (включно з Польщею) й Австро-Угорської імперій.

Потужний сплеск імміграції до США розпочався в останній чверті XIX ст. В останнє ж десятиліття XIX ст. потік мігрантів з українських земель, що входили до складу двох імперій, а також Польщі значно збільшився. Яку частку з них склали євреї, наразі невідомо. У 1898-1899 рр., після введення чіткої фіксації національностей переселенців до США, було задокументовано іммігрантів єврейської національності з Росії й Австро-Угорщини 35 тис. осіб, що становило 28,5% від загальної кількості приїжджиків. У 1899-1900 рр. – 54 тис. єврейських переселенців (26% від загальної кількості). Всього за XIX ст. до США переїхало приблизно 440 тис. іммігрантів єврейської національності з Росії й Австро-Угорщини. За наступні роки, з 1899 по 1924 рр., до США переселилося 1,8 млн. євреїв. Євреї займали друге місце за кількістю переселенців після італійців. Найбільший вплив на збільшення або зменшення хвиль єврейського переселення чинили соціальні події у країнах-донорах, такі, як: війни та революції. Кількість євреїв, що емігрували з країн Західної Європи, значно перевищувала кількість тих, що виїхали зі східної, оскільки у Російській імперії до 1892 р. на законодавчому рівні було заборонено «вільний перехід руських підданих до іноземного підданства», що, на ряду з межею осілості, унеможливило пересування євреїв у великій кількості поза межі імперії, навіть після відміни кріпосного права.

До Канади значний приплив єврейського населення стався лише у XX ст. Так у 1891 р. цифра єврейських переселенців до цієї країни становила 6414 осіб, а у 1901 р. – 16401. Протягом же першої чверті XX ст. до Канади переїздить понад 100 тис. євреїв. У період Першої світової війни та перші роки після її завершення, ця цифра, як і для всіх інших країн-реципієнтів, зменшилась до 5,2 тис. осіб. Євреї склали приблизно 4% від усіх переселенців до Канади. У Канаді, як і в США, три чверті євреїв становили вихідці з Росії та Польщі.

Переселення євреїв до Аргентини розпочалося в останнє десятиліття XIX ст. Початок цих рухів співпав із датою заснування Єврейської колонізаторської асоціації, що об'єднувала сільськогосподарських діячів з іммігрантського середовища, та сприяла створенню сільськогосподарської колонії в Аргентині. Спочатку кількість єврейських переселенців до Аргентини була обмежена кількома сотнями. Справжня імміграційна хвиля євреїв до цієї країни, як і до Канади, припала на перше десятиліття XX ст. Єврейські переселенці стали майже винятковим джерелом промислової та комерційної діяльності в Аргентині. Нажаль обліку переселенням єврейської національності у країні не вели, і лише дані Єврейської колонізаторської асоціації розкривають цифри після 1904 р. [4]. Так, у період з 1904 по 1924 рр. до Аргентини переїхало 120 тис. євреїв, що складало, як і в Канаді, 4% від загальної кількості переселенців. Під час Першої світової війни потік іммігрантів до Аргентини, майже припинився, але по її завершенню відновився з новою і навіть ще більшою силою.

Багато євреїв переїздило з Російської імперії до Південної Африки, здебільшого до Капської колонії та Трансваалю в останнє десятиліття XIX ст. Значно збільшився потік єврейських іммігрантів у першому десятиріччі XX ст. Так, у 1911 р. було зафіксовано 49919 євреїв на території Південно-Африканського союзу, а у 1921 р. – 62103 особи, 33515 з яких мешкало у Трансваалі. Значні проблеми з фіксацією кількості єврейських іммігрантів на землях Південної Африки, компенсувались лише записами, що здійснювало Управління перепису та

статистики Союзу. Як і серед іммігрантів до США, тут переважали жінки.

Більшість з тих, хто обрав в якості країни для еміграції Палестину, перебували в похилому віці та бажали померти і бути похованими на Землі Обітованій. Вплив сіоністських рухів призвів до формування центру Івриту в Палестині після 1880 р. Після завершення Першої світової війни Британський Парламент дозволив створити у Палестині «дім» для єврейської нації, що, поряд із палестинофільськими та сіоністськими рухами значно збільшило кількість переселенців до цього краю. Протягом 1922-1929 рр. 85 тис. євреїв переїхало до Палестини і майже 26 тис. виїхало з неї.

На вибір країни для еміграції впливало кілька факторів таких як, наприклад, віддаленість від країни проживання, подібність соціального способу існування, економічні чинники тощо. Найбільша хвиля переселення євреїв зі Старого Світу припадає на початок ХХ ст. Результатом цієї міграційної хвилі стало створення найбільшої у світі єврейської діаспори у Сполучених Штатах Америки. До початку ХХ ст. єврейська міграція до різних країн і континентів, дуже погано фіксувалась. У місцях свого розселення на території США, єврейські іммігранти створювали потужні урбаністичні центри, найвідоміший з яких розташований у Нью-Йорку. Активна участь євреїв у міжнародних і міжконтинентальних міграціях перетворила мешканців сільської місцевості та маленьких містечок на людей, що мешкають здебільшого у великих містах Америки, Канади, Аргентини і т. ін., а також сприяла їх виходу із замкнутого культурно-національного середовища до активного соціального життя.

Вплив еміграції на процеси, що проходили в українських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., можна розглядати у різних аспектах: соціально-економічному, психологічному, зовнішньополітичному, культурному. Саме в цей період у єврейського населення України з'явилася можливість стати складовою світового міграційного процесу. Хвилеподібно зростав відтік юдеїв з українських земель на інші континенти. Спостерігався процес перевищення виїзду за кордон над в'їздом єврейського

населення, що об'єктивно висуває проблему масової еміграції єврейського населення з південних і західних губерній, як один з елементів соціально-економічного життя країни. Посилення міграційних процесів в Україні виражалося у зростанні переселення євреїв у міста і за кордон, що вело до суттєвих зрушень у розміщенні населення.

Факти свідчать, що основний потік єврейських емігрантів з українських земель співпадав з основними напрямками еміграції з інших європейських країн – до країн Північної та Південної Америки. Лише невелика частина євреїв-переселенців направлялася до Палестини та Південної Африки.

Першоосновою еміграції була соціальна напруженість у країні, пов'язана з утисками за релігійним та етнічним принципом, погромами та гоніннями, обмеженням у правах і свободах, відсутністю внутрішніх грошових ресурсів для підйому економіки країни та низьким рівнем заробітної плати. Незважаючи на те, що уряд Російської імперії, до складу якої входила більша частина українських територій, у цілому негативно ставився до еміграції, але об'єктивно його політика тиску та дискримінацій сприяла еміграції єврейського населення.

Діюче заборонне законодавство у питаннях еміграції призвело до того, що це суспільне явище носило напівлегальний характер, змушувало населення нехтувати законами, користуватися послугами сумнівних особистостей. З іншого боку, сприяння еміграції на початку ХХ ст. перетворилося на дуже прибутковий бізнес, котрий найчастіше носив кримінальний характер. Відсутність законодавчої бази еміграції сприяла бюрократичному свавіллю та процвітанню корупції чиновництва і військових.

Характерними особливостями виїзду євреїв з українських земель стало те, що розвиток еміграції був обумовлений загостренням протиріч між потребами нового часу, модернізацією країни та феодалними пережитками в економічному та правовому порядку держави, що стало особливо помітним після 1905 р. Ще однією особливістю еміграції з України було те, що Російська імперія продовжувала приймати іммігрантів з інших країн. До початку ХХ ст. імміграція в українські землі залишалася значною,

тривав процес внутрішньої колонізації, що значно змінило розстановку акцентів і співвідношення етнічних складових населення країни.

Переважаюча частина євреїв-емігрантів прямувала до США й у результаті переселенці відіграли значну роль в економічному розвитку цієї країни. Єврейська діаспора тут була різноманітною, існувало безліч емігрантських організацій самого різного гатунку. Євреї розселялися по всій території країни; виникали десятки нових громад, будувалися синагоги. Найбільша громада утворилася у Нью-Йорку (60 тис. осіб станом на 1878 р.). Євреї добре інтегрувалися в економіку країни, але дуже слабо – у політичну систему. Набирала силу асиміляція.

Значну допомогу емігрантам надавали різноманітні благодійні організації засновані у США: Товариство допомоги єврейським емігрантам (HIAS), Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет «Джойнт» (JDC) тощо. Тим не менш, в емігрантському середовищі спостерігається розвиток і реформування релігії, виникають перші сіоністські рухи.

Характер еміграції до Південної Америки був трохи іншим. Тут емігранти, на відміну від емігрантів до США, отримали можливість працювати у сільському господарстві, що мало неабияке значення для переселенців. Єврейська еміграція до країн Південної Америки також внесла вагомий внесок у процес засвоєння нових земель. Емігрантами були впроваджені нові технології, сорти злаків і нові породи худоби.

Компактне проживання численних громад єврейських емігрантів у країнах Північної та Південної Америки стало основою формування там сіоністських рухів, сприяло проникненню елементів єврейської культури та залишило помітний слід в американській історії кінця XIX – початку XX ст.

Еміграційний рух євреїв до країн Нового світу справив значний вплив також і на економіку України. Еміграція сприяла припливу капіталів. Перед Першою світовою війною щорічні грошові перекази надходили з Аргентини та США. Велика частина цих коштів спрямовувалася у сільське господарство. Еміграція ставила на порядок денний правові й економічні проблеми, пов'язані з

виїздом з країни. Разом з тим, еміграція, зокрема відтік робочої сили за кордон, наносила певної шкоди економіці країни. Вона відчувалася, зокрема, у втратах, які несла скарбниця у зв'язку з тим, що контроль над емігрантським рухом за океан знаходився у руках іноземних транспортних компаній і банківських агентів. Однак ці негативні явища еміграції були радше наслідком правової неврегульованості проблеми виїзду за кордон, а також слабого розвитку морських перевезень у Російській імперії. Переселенський, колонізаційний рух юдеїв з українських земель до країн Нового світу виявився, таким чином, тісно пов'язаним із внутрішнім соціально-економічним розвитком самої країни, зі складними політичними й етнічними процесами, що проходили у межах Російської імперії. У перспективі євреї-переселенці з українських земель використовуватимуться в якості не тільки економічного, але й своєрідного культурного форпосту Ерец-Ізраель у заокеанських країнах.

Що стосується євреїв-переселенців до Ерец-Ізраель, то одну з провідних ролей у ході повернення народу до «землі обітваної» відіграли вихідці саме з українських земель, лишивши велику кількість документальних свідчень щодо складнощів життя перших поколінь переселенців на батьківщині пращурів.

Таким чином, можна стверджувати, що єврейська еміграція з України наприкінці XIX – початку XX ст. була складним багатоаспектним явищем, яке значно вплинуло на соціальну, політичну й економічну картину історії єврейського етносу, а також на етнічні та соціально-психологічні процеси, що відбувались як у самій Україні, так і в країнах переселення юдеїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Миграции. Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://www.eleven.co.il/article/12754>
2. Эмиграция. Українська радянська енциклопедія [У 12-ти томах] / За ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1985. – Т. 12. – С.460.
3. Вобльй К.Г. Заатлантичская эмиграция, ее причины и следствия / К.Г. Вобльй. – Варшава, 1904. – С.5-54.
4. Филиппов Ю.Д. Эмиграция / Ю.Д. Филиппов.

– СПб, 1906. – С.10-15.

5. Кандель Ф. Очерки времен и событий из истории Российских евреев / Ф. Кандель. – Иерусалим: Ассоциация «Гарбут», 1990. – Ч. 2. – 296 с.

6. International migrations / Walter F. Willcox [in II Volume]. – New York: National Bureau of Economic Research, 1929. – Volume I: Statistics. – 1112 p.; International migrations / Walter F. Willcox [in II Volume]. – New York: National Bureau of Economic Research, 1931. – Volume II: Interpretations. – 1125 p.

7. Оболенский В.В. Международные и межконтинентальные миграции в довоенной России и СССР / В.В. Оболенский (Осинский). – М.: Издание ЦСУ СССР, 1928. – 138 с.

8. Плетнев Э.П. Международные миграции рабочей силы в капиталистической системе мирового хозяйства / Э.П. Плетнев. – М.: Издательство ИМО, 1962. – С.22.

9. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США та Канаді (кінець XIX – початок XX ст.) /

Арнольд Миколайович Шлепаков; Інститут історії АН УРСР. – К.: Видавництво АН УРСР, 1960. – 200 с.; Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады: (этностатистическое исследование) / Майя Яновна Берзина; отв. ред.: С.И. Брука. – М.: Наука, 1971. – 194 с.

10. Тудоряну Н.Л. Очерки российской трудовой эмиграции периода империализма: (В Германию, Скандинав. страны и США) / Николай Лаврентьевич Тудоряну; Отв. ред. Э.М. Щагин; Кишин. гос. пед. ин-т им. И. Крянгэ. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 309 с.

11. Яновский С.Я. Русское законодательство и эмиграция [Текст] / С.Я. Яновский // Журнал Министерства юстиции: Год пятнадцатый, 1909. [№ 3, Март; № 4, Апрель]. – Петербург: Сенатская Типография, 1909. – (Журнал Министерства юстиции; [№ 3-4]). – С.87-114.

Ласінська Маріанна Еміграція єврейського населення з українських земель наприкінці XIX – на початку XX ст.

Авторка розглядає переселенський рух єврейського етносу з українських земель в країни Північної і Південної Америки та Ерец-Ізраель наприкінці XIX – початку XX ст. До об'єкту вивчення включені різні аспекти цього руху: напрямки, способи й умови міграцій, соціальне, правове становище емігрантів у країнах імміграції, діяльність емігрантських організацій, діяльність дипломатичних представництв, роль єврейських благодійних організацій в становленні життя громад емігрантів.

Ключові слова: еміграція, алія, єврейська еміграція, імміграція, Російська імперія, українські землі

Ласиньська Марианна Эмиграция еврейского населения из украинских земель в конце XIX – начале XX в.

Автор рассматривает переселенческое движение еврейского этноса из украинских земель в страны Северной и Южной Америки и Эрец-Израэль в конце XIX – начале XX в. К объекту изучения включены различные аспекты этого движения: направления, способы и условия миграций, социальное, правовое положение эмигрантов в странах иммиграции, деятельность эмигрантских организаций, деятельность дипломатических представительств, роль еврейских благотворительных организаций в становлении жизни общин эмигрантов.

Ключевые слова: эмиграция, алия, еврейская эмиграция, иммиграция, Российская империя, украинские земли

Lasinska Marianna Emigration of the Jewish population from Ukrainian lands in the late XIX – early XX century

Emigration of the Jewish population from the regions of Ukraine becomes prominent in the late XIX – early XX century. Migration movement abroad covering extensive layers of the Jewish population. Emigration Jewish ethnic group in its various forms existed long before the specified period. The history of Jews in Ukraine migration can be carried back to the XVI century. Her individual facts are well known, as the end of XIX century. emigration was a rare phenomenon, isolated. The migration of the Jewish population defined as political reasons (religious persecution, pogroms and relocation) and economic reasons (the largest migration of this kind was the resettlement of Jews from Central Europe to Poland, Lithuania, Ukraine and Belarus XIV – XVI cent.). Causes of been different and often unique. The reason for leaving, too, could be a family or household circumstances (marriage to a citizen of a foreign country, prolonged treatment abroad, etc.).

Mass emigration of Jews from Ukraine late XIX – early XX century. worthy of close attention to research. Despite the fact that through the efforts of historians generally known total number of Jewish immigrants to other continents, the direction of migration flows, and the reasons for the Jewish population to emigrate, there are some aspects that never became the object of special research scientists. The relevance is determined by the

fact that now takes another active wave of emigration of Jews from Ukraine, especially since its territories that make up the so-called zone ATO. In this context, the study of Jewish emigration from the Ukrainian land boundary XIX – XX centuries. is of great practical importance.

The purpose of this paper is that through extensive historiographical material to analyze the history of emigration of the Jewish population in the late XIX – early XX century. of Ukrainian lands of North and South America, South Africa and Eretz Yisrael. Identify the main directions of migration flows and to establish their causes and consequences, and especially the existence and fate of immigrants in the countries of resettlement.

The object of study is the migration movement of Jewish ethnic Ukrainian lands in North and South America and the Eretz Yisrael late XIX – early XX century. By the object of study included various aspects of the movement.

The subject of research is government policy towards immigration, methods and conditions of migration, social, legal status of immigrants in countries of immigration, immigrant organizations activities, activities of diplomatic missions, the role of Jewish charities in the formation of communities of immigrants living.

The methodological basis of the study is a set of scientific methods that form the basis of historical research: a historical approach to the analysis of the phenomena of the past, scientific objectivity, comparative-historical method, an integrated approach to the analysis of historical events, taking into account their multidimensional.

Keywords: *emigration, Aliyah, Jewish emigration, immigration, Russian Empire, Ukrainian land*

Рецензенти:

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 15.04.2015 р.